

FEKUMI KI HE 'ILÓ 'I HE TUI

'Eletā David A. Bednar

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Lea ki he Kau Faiako Lēsoni Fakalotu 'a e CES - 3 Fēpueli 2006 - Fale 'Inisititiuti Fakalotu 'o Soataní

'Oku ou fakahā atu hoku 'ofa kiate kimoutolu—mo e hounga-ia 'a e Kau Takí 'i homou ivi tākiekina ki he mā'oni'oni 'i he to'u tupu 'o e Siasí 'i he funga 'o māmaní. Mālō ho'omou faitāpuekina mo fakamālohia e to'u tangata kei tupu haké.

'Oku ou fakatauange pē 'e tāpuekina mo fakamaama kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i he'etau fe'inasi'aki makehe ko 'ení.

Ongo Tefito'i Mo'oni 'Okú Na Takauá: Malanga 'Aki e Laumālié pea Ako 'i he Tuí

Kuo tā tu'ō lahi e na'ina'í mai 'a e folofolá ke tau malanga'aki e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelé 'i he mālohi 'o e Laumālié (vakai, T&F 50:14). 'Oku ou tui ko e toko lahi taha 'o kitautolu mātu'á mo e kau faiako 'i he Siasí, 'oku tau 'ilo'i e tefito'i mo'oni ko 'ení pea 'oku tau feinga ke faka'aonga'i totonu ia. Neongo hono mahu'inga 'o e tefito'i mo'oni ko 'ení, ka ko ha kongā pē ia 'e taha 'o ha sīpinga fakalaumālie lahi ange. 'Oku toutou ako'i foki kitautolu ke tau fekumi ki he 'iló 'i he tui (vakai, T&F 88:118). Ko e *Malanga 'aki e laumālié mo e ako 'i he tuí*, ko ha ongo tefito'i mo'oni ia 'oku totonu ke tau feinga ke mahino mo toutou fakahoko ma'u pē.

'Oku ou tui 'oku tau fakamamafa'i mo 'ilo lahi ange ki ha faiako 'i he'ene faiako 'aki e Laumālié 'i ha taha ako 'okú ne ako 'i he tuí. 'Oku hā mahino ai 'oku mahu'inga fakalaumālie 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e founga 'o hono fakatou fakahoko 'a e ako'í mo e akó. Kae kehe, 'i he'etau vakai ki he kaha'ú mo 'amanaki atu ki ha māmani 'e toe puputu'u mo maveuveu lahi ange, 'oku ou tui 'e mahu'inga kiate kitautolu kotoa ke toe lahi ange ha'atau malava 'o feinga ke ako 'i he tuí. Te tau lava 'o ma'u 'i he'etau ngaahi mo'ui fakatāutahá, 'i hotau ngaahi fāmilí, pea 'i he Siasí, 'a e ngaahi tāpuaki 'o e mālohi fakalaumālié,

fakahinohinó, mo e malu'í 'i he'etau fekumi 'i he tui ke ma'u mo faka'aonga'i 'a e 'ilo fakalaumālié.

'Oku akonekina kitautolu 'e Nifai 'o pehē, "'O ka lea ha tangata 'i he ivi 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'oku fakahū [a e pōpoakí] 'e he ivi 'o e Laumālie Mā'oni'oni ki he lotó 'o e fānau 'a e tangatá " (2 Nifai 33:1). Fakatokanga'i ange 'a e anga 'o hono fakahū 'e he Laumālié 'a e pōpoakí ki he lotó. 'E lava 'e ha faiako 'o fakamatala'i, faka'ali'ali, fakaloto'i, mo fakamo'oni'i, pea ne fai ia 'aki 'a e mālohi fakalaumālie lahi pea 'oku hoko ia 'o 'aonga. Kae kehe, 'oku toki hū 'a e pōpoakí mo e fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki he lotó 'o kapau 'e fakangofua 'e he tokotaha 'okú ne ma'u iá ke hū ki lotó.

'E hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine, 'oku fakaava 'e he ako 'i he tuí 'a e hala ki he lotó. Te tau nofo taha pē he efiafi ni 'i he fatongia fakatāutaha ko ia 'oku tau takitaha ma'u ke fekumi ki he 'iló 'i he tui. Te tau toe vakai ki he ngaahi me'a 'oku fakahā mai 'e he tefito'i mo'oni ko 'ení ma'atautolu kau faiakó.

Ko e Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāué: Tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí

Na'e faka'uHINGA'i 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'a e tuí "ko e tu'unga ia 'o e ngaahi me'a 'oku 'amanaki lelei ki ai [pea] ko e fakamo'oni 'o e ngaahi me'a ta'e hā maí" (Hepelū 11:1). Na'e fakahā 'e 'Alamā ko e tuí 'oku 'ikai ko e 'ilo haohaoá ia; ka 'o kapau te tau ma'u 'a e tuí, 'oku tau "'amanaki ki ha ngaahi me'a 'oku 'ikai ke hā mai ka 'oku mo'oni" ('Alamā 32:21). 'Oku toe tēnaki atu ki ai mo 'etau ako 'i he *Lectures on Faith* 'o 'ilo'i ko e tuí ko e "ko e 'uluaki tefito'i mo'oni ia 'i he tui fakalotu kuo fakahā maí pea ko e fakava'e ia 'o e mā'oni'oni kotoa pē" pea "ko e tefito'i mo'oni ia 'o e ngāué 'i he fa'ahinga kotoa pē 'o e tangatá" (Joseph Smith, comp., *Lectures in Faith*, [1985] 1).

'Oku fakamamafa'i 'e he ngaahi akonaki ko 'eni 'a Paulá, 'Alamā mo e *Lectures on Faith* ha kongā mahu'inga 'e tolu 'o e tuí: (1) ko e tuí ko e 'ilo'i

fakapapau ia 'o e ngaahi me'a 'oku tau 'amanaki ki ai 'a ia 'oku mo'oni, (2) ko e tuí ko e *fakamo'oni* ia 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke hā mai, pea (3) ko e tuí ko e tefito'i mo'oni ia 'o e *ngāuē* 'i he fa'ahinga 'o e tangatā kotoa pē. 'Oku ou fakamatala'i 'a e ngaahi kongokonga ko 'eni 'e tolu 'o e tui ki he Fakamo'uí 'i he anga 'o 'etau tu'u 'o vakai atu ki he kaha'ú, vakai ki he kuo hili, mo hono kamata'i 'a e ngāuē 'i he lolotonga.

Ko e tuí ko e 'ilo fakapapau ia 'o e ngaahi me'a 'oku tau 'amanaki ki ai ki he kaha'ú. 'Oku makatu'unga e 'ilo fakapapau ko 'eni 'i he mahino totonu fekau'aki mo e 'Otuá mo e falala kiate Ia 'o tau malava ai ke "vivili atu ki mu'a" (2 Nīfai 31:20) 'i ha ngaahi me'a 'oku fakaveiveiua mo fa'a faingata'a 'i he ngāue 'a e Fakamo'uí. Hangē ko 'eni, na'e fakafalala 'a Nīfai ki he fa'ahinga kaha'ú ko 'eni—'i he'ene fehanganagai mo ha 'ilo fakapapau fakalaumālie 'i he'ene foki ki Selusalema ke ma'u mai 'a e 'ū lau'i peleti palasá — "'o 'ikai [te ne] tomu'a 'ilo'i 'a e me'a [te ne] faí. Ka [na'á ne] 'alu atu pē" (1 Nīfai 4:6–7).

Ko e tui kia Kalaisí 'oku fehokotaki ia pea makatu'unga 'i he 'amanaki lelei kia Kalaisi ke ma'u mei ai hotau fakamo'uí mo hotau hākeaki'i. Pea 'oku hanga 'e he 'ilo fakapapaú mo e 'amanaki 'o 'ai ke tau lava 'o 'a'eva ki he ngata'anga 'o e māmá pea tau toe ki'i manga si'i atu ki he fakapo'ulí—'i he'etau 'amanaki mo 'etau falala 'e 'unu atu 'a e māmá 'o huluhulu 'a e halá (vakai, Boyd K.Packer, "The Candle of the Lord," *Ensign*, Sānuāli 1983, 54). 'Oku hanga 'e hono fakataha'i 'o e 'ilo fakapapaú mo e 'amanaki lelei 'o kamata'i e ngāue 'o e lolotonga.

Ko e tuí ko e fakamo'oni ia 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke hā mai pea 'okú ne vakai ki he kuo hili mo fakapapau'i 'etau falala ki he 'Otuá pea mo 'etau falala ki hono mo'oni 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke hā maí. Na'a tau manga atu ki he fakapo'ulí 'i he 'ilo fakapapau mo e 'amanaki lelei, pea na'e fakamo'oni'i mo fakapapau'i mo'oni mai 'eni 'i he 'unu atu 'a e māmá 'o huluhulu e halá 'o hangē ko 'etau fiema'ú. 'Oku hoko 'a e fakamo'oni na'a tau ma'u hili 'a hono 'ahi-ahi'i 'o 'etau tuí (vakai, 'Ēseta 12:6) ko e fakamo'oni ia 'okú ne fakalahi mo fakamālohia 'a 'etau 'ilo'i fakapapau iá.

'Oku fepoupouaki 'a e 'ilo fakapapaú, ngāuē, mo e fakamo'oni 'iate kinautolu 'i ha founa 'oku hokohoko. Ko e fōtunga ko 'eni 'oku hangē ia ha uaea viloviló, pea 'i he'ene vilovilo takai ki 'olungá 'oku toe lahi mo fālahi ange ai. Ko e ngaahi konga ko 'eni 'e tolu 'o e

tuí—'a e 'ilo fakapapaú, ngāuē, mo e fakamo'oni—'oku 'ikai ke nau mavahevahe mo makehekehe; ka 'oku nau fengāue'aki mo hokohoko atu 'i he'enu takataki ki 'olungá. Pea 'oku tupulaki leva mo vilo takai mo feliuliuaki 'a e tui 'a ia 'okú ne tafunaki e founa ko 'eni. 'I ha'atau toe tafoki 'o vakai atu ki ha kaha'ú 'oku tu'u ta'epaú, 'oku tupu mei he 'ilo fakapapaú 'a e ngāuē pea 'oku ma'u mei ai 'a e fakamo'oni 'a ia 'okú ne 'ai ke toe fakautuutu ange 'a e 'ilo fakapapaú. 'Oku toe mālohi ange 'a 'etau loto falalá, 'i he 'otu lea ki he 'otu lea, 'i he akonaki ki he akonaki, ko e si'i 'i heni mo e si'i 'i hena.

'Oku tau ma'u ha fakatātā mālohi 'i he fengāue'aki 'a e 'ilo fakapapaú, ngāuē, mo e fakamo'oni 'i hono fe'ave'aki 'e he fānau 'o 'Isilelí 'a e puha 'o e fuakavá lolotonga 'a e taki 'a Sōsiuá (vakai, Sōsiua 3:7–17). Fakafoki angé 'etau manatú ki he taimi na'e fononga mai ai 'a e kau 'Isilelí ki he vaitafe Soataní pea na'e tala'ofa kiate kinautolu 'e mavaeua 'a e ngaahi vaí, pe "'e tu'u faka'esi pē ia" (Sōsiua 3:13), pea te nau fononga he kekelekele mōmoá. Ko e me'a na'e mālié, na'e 'ikai mavaeua 'a e ngaahi vaí lolotonga 'a e tu'u 'a e fānau 'a 'Isilelí 'i he kauvaí 'o talitali ke hoko ha me'a; ka na'e viviku honau la'i va'é pea toki mavaeua. Na'e fakahā 'a e tui 'a e kau 'Isilelí 'i he'enu lue ki he loto vaí *ki mu'a* pea toki mavaeua. Na'a nau lue ki he loto vaitafe Soataní mo ha kaha'ú—'i he'enu hanga atu 'i he 'ilo fakapapau ki he ngaahi me'a na'a nau 'amanaki lelei ki ai. 'I he fononga atu 'a e kau 'Isilelí, na'e mavaeua 'a e vaí, pea 'i he'enu lue he fonua mōmoá, na'a nau vakai kimui pea nau mamata ki he fakamo'oni 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke hā maí. 'I he talanoa ko 'eni, na'e tupu mei he tui 'i he 'ilo fakapapaú 'a e ngāue pea na'e ma'u mei ai 'a e fakamo'oni ki he ngaahi me'a na'e 'ikai ke hā mai ka na'e mo'oni.

Ko e tui mo'oni 'oku fakatefito ia 'i he 'Eiki ko Sisū Kalaisí pea 'oku tākiekina ma'u pē ia ki he ngāue. 'Oku fakamamafa'i 'a e tuí 'i he'ene hoko ko e tefito'i mo'oni 'o e ngāuē 'i ha ngaahi potufolofola lahi 'a ia 'oku tau angamaheni kotoa pē mo iá:

"He 'oku hangē 'oku mate 'a e sinó ta'e 'i ai 'a e lau-mālié, 'oku pehē 'a e *tui ta'e 'i ai 'a e ngaahi ngāuē, 'oku mate foki ia*" (Sēmisi 2:26; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

"Ka ke *fai* 'e kimoutolu *ki he folofolá*, pea 'oua na'a ngata 'i he fanongó" (Sēmisi 1:22; ko e toki tānaki atu 'a hono fakamamafa'i).

“Kae vakai, kapau te mou 'ā hake, 'o fakaake homou 'atamaí, 'o 'ahi'ahi 'a 'eku ngaahi leá, pea ngāue'aki ha kihí'i kongá si'i 'o e tuí ” (‘Alamá 32:27; ko e toki tā-naki atu hono fakamamafa'i).

Pea ko e tuí 'a e tefito'i mo'oni 'o e ngāue 'a ia 'oku fakatefito ai 'a e akó mo hono ngāue'aki 'o e mo'oni fakalaumālié.

Ko e Ako 'i he Tuí: Ke Ngāue kae 'Ikai ke Ngāue 'Aki

'Oku anga fēfē 'a fēkau'aki 'a e tuí, ko e tefito'i mo'oni ia 'o e ngāue 'a e toko taha 'atamai lelei kotoa peé, pea mo e ako 'o e Ongongoleléi? Pea 'oku 'uhinga ki he hā 'a e fekumi ki he 'iló 'i he tuí?

'I he vahevahe ma'ongo'onga 'o e ngaahi me'a kotoa pē na'e fakatupu 'e he 'Otuá, 'oku 'i ai ha ngaahi me'a ke ngāue mo e ngaahi me'a ke ngāue [aki] (vakai, 2 Nīfai 2:13–14). 'I he'etau hoko ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o 'etau Tamai Hēvaní, kuo tāpuekina 'a kitautolu 'aki 'a e me'afuaki 'o e tau'atāina ke filí—ko e malava mo e mālohi ke ngāue 'iate kita peé. 'I hono fakakoloa'i kitautolu 'aki 'a e tau'atāina ke filí, 'oku tau hoko ko ha ní'ihí ke ngāue pē ma'atautolu, pea ko hotau tefito'i fatongiá ke ngāue 'o 'ikai ke ngāue 'aki pē—tautautefito 'eni 'i he'etau fekumi ke ma'u mo ngāue'aki 'a e 'ilo fakalaumālié.

Ko e ako 'i he tuí mo e ngāue ko e ongo me'a ia 'oku fakatefito ai 'a e palani 'a e Tamaí ki he fiefiá. Na'e fakatolonga 'e he Fakamo'uí 'a e tau'atāina ke filí 'aki 'a e Fakaleléi pea fakafaingamālié'i ai kitautolu ke tau ngāue mo ako 'i he tuí. 'I he fakafepaki 'a Lusifā ki he palani na'á ne feinga ke faka'auha 'a e tau'atāina ke fili 'a e tangatá, pea ko 'ene taumu'á ke ngāue 'aki pē kitautolu lolotonga 'etau kei akoakó.

Fakakaukau angé ki he fehu'i na'e fai 'e he Tamai Hēvaní kia 'Ātama 'i he Ngoue ko 'Īteni, "'Okú ke 'i fē?" (Sēnesi 3:9). 'Oku mahino na'e 'osi 'afio'i pē 'e he Tamaí 'a feitu'u na'e toi ai 'a 'Ātamá, ka na'á Ne kei fehu'i pē. Ko e hā nai hono 'uhingá? Na'e fakafaingamālié'i 'e ha Tamai 'ofa mo poto 'a hono 'alo ko 'Ātamá ke ngāue 'i he founa 'e ako aí kae 'ikai ke ngāue 'aki ia. Na'e 'ikai ko ha akonaki tu'utu'uni ki ha tokotaha talangata'á na'e faí, 'o hangē ko ia 'oku tau fa'a fakahokó. Ka na'e tokoni'i 'e he Tamaí 'a 'Ātama ko e tokotaha akoako ke ne ngāue pē ma'ana 'o ne faka'aonga'i 'a 'ene tau'atāina ke filí.

Manatu'i 'a Nīfai mo 'ene faka'amu ke 'ilo ki he ngaahi me'a na'e mamata ki ai 'a 'ene tamai ko Lihai

'i he'ene mata-me'a-hā-mai ki he 'akau 'o e mo'uí. Ko e me'a mālié, ko e kamata 'e he Laumālie 'o e 'Eikí 'a hono ako'i 'o Nīfai 'aki 'a 'ene fakafehu'i, "Vakai, ko e hā 'okú ke fiema'ú?" (1 Nīfai 11:2). Na'e mahino 'a e 'ilo'i 'e he Laumālié 'a e me'a na'e faka'amu ki ai 'a Nīfai. Ko e hā na'á ne toe fehu'i aí? Na'e tokoni'i 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a Nīfai ke ngāue 'i ha founa 'e ako ai kae 'ikai ke nofonofo pē ke ngāue 'aki ia. ('Oku ou fakalotolahi'i kimoutolu ke mou ako 'i ha taimi makehe 'a e vahe 11–14 'i he 1 Nīfai pea fakatokanga'i hono fakafehu'i 'e he Laumālié mo Ne fakalotolahi'i 'a Nīfai ke ne "vakai" 'a ia ko e ngaahi kongá 'eni 'o e founa 'e lava ke te ako aí.)

'Oku tau fakatokanga'i mei he ngaahi fakatātā ko 'eni 'i he'etau hoko ko e kau akó, 'oku tau ako pea 'oku tau fai ki he folofolá 'o 'ikai ngata pē 'i he fanongó 'o hangē ko kinautolu 'oku ngāue 'akí. Ko ha ní'ihí nai kitautolu 'oku tau ngāue pē 'iate kitautolu 'o tau fekumi ki he 'iló 'i he tui, pe 'oku tau tatali pē ke ako'i mo ngāue'aki kitautolu? 'Oku ngāue nai pea fekumi ke 'ilo 'i he tuí 'a e kau ako 'oku tau tauhí, pe 'oku nau tatali pē ke toki ako'i pea ngāue 'aki kinautolu? 'Oku tau fakalotolahi'i pea tokoni'i 'a kinautolu 'oku tau ngāue mo iá ke nau fekumi ki he 'iló 'i he tuí? 'Oku fiema'ú kitautolu ke tau fakafemo'uekina'i kitautolu mo 'etau fānau akó 'i he kolé, fekumí, pea mo e tukitukí (vakai, 3 Nīfai 14:7).

'Oku faka'onga'i 'e he tokotaha akó 'a 'ene tau'atāina ke filí 'aki 'a 'ene ngāue 'o fakatatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni totonu 'okú ne fakaava hono lotó ki he Laumālie Mā'oni'oni—mo fakaafe'i 'a 'Ene akonaki, mālohi 'o e fai fakamo'oni, mo e fakapapau'i 'o ha fakamo'oni. 'Oku fie ma'u 'e he ako 'i he tuí 'a e ngāue mālohi fakalaumālié, faka'atamaí, mo fakatu'asinó 'o 'ikai ko e ta'e ngāue. 'Oku tau fakahā ki he'etau Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi 'a 'etau loto fiemālie ke ako mo tali 'a e fakahinohino mei he Laumālie Mā'oni'oni 'aki 'a 'etau loto mo'oni mo ngāue fakatatau mo 'etau tuí. Ko ia ai, ko e ako 'i he tuí 'oku kau ki ai 'a e ngāue'aki 'o e tau'atāina ke fili ki he me'a lelei 'o ngāue 'aki 'a e 'ilo fakapapau 'o e ngaahi me'a 'oku tau 'amanaki lelei atu ki aí pea fakafefa 'a e fakamo'oni 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai lava ke haá mei he faiako mo'oni pē 'e tahá, 'a e Laumālie 'o e 'Eikí.

Fakakaukau angé ki hono tokoni'i 'e he kau faifekau 'a e kau fiefanongó ke nau ako 'i he tuí. Ko hono fakahoko mo tauhi 'o e ngaahi tukupā fakalaumālié, hangē ko hono ako mo lotua 'o e Tohi 'a Molomoná,

'alu ki he ngaahi fakataha'anga faka-Siasí, mo tauhi 'o e ngaahi fekaú, 'oku fiema'u ai e fiefanongó ia ke tui mo ngāue. Ko e taha 'o e ngaahi tefito'i fatongia 'o ha faifekau ko hono tokoni'i 'o ha fiefanongo ke ne fakahoko mo tauhi ha ngaahi tukupā—ke ngāue mo ako 'i he tuí. Neongo e mahu'inga 'o e ako'i, na'ina'i, mo fakamatala'i, ka he 'ikai te nau lava 'o 'oange ki ha fiefanongo ha fakamo'oni ki he mo'oni 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. Ngata pē 'i hono hanga 'e he tui 'a ha fiefanongo 'o kamata'i 'a e ngāue pea fakaava 'a e hala ki hono lotó 'e toki lava ai 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'o 'oange ha fakamo'oni pau. Kuo pau ke ako 'a e kau faifekau ke nau faiako 'aki 'a e mālohi 'o e Laumālié. Pea 'oku mahu'inga tatau pē mo ia 'a e fatongia 'oku tuku ki he kau faifekau ke nau tokoni'i 'a e kau fiefanongó ke nau ako mo kinautolu 'i he tuí.

Ko e ako 'oku ou fakamatala'i atú 'oku fakalaka atu ia 'i he ngaahi 'ilo faka'atamaí mo hono ma'u mo fakamanatu 'o e ngaahi fakamatalá. Ko e fa'ahinga ako 'oku ou 'uhinga ki aí, 'okú ne fakatupu ke tau tu-kuange 'a e tangata fakaekakanó (vakai, Mōsaia 3:19), ke liliu hotau lotó (vakai, Mōsaia 5:2), pea ke tau ului ki he 'Eikí 'o 'ikai toe tō (vakai, 'Alamā 23:6). 'Oku fiema'u 'e he ako 'i he tuí "'a e loto mo e 'atamai fie [ngāue]" (T&F 64:34). Ko e ako 'i he tuí ko e ola ia 'o hono 'ave 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e mālohi 'o e folofola 'a e 'Otuá ki he lotó. 'Oku 'ikai lava ke 'ave 'a e ako 'i he tuí mei ha faiako ki ha tokotaha ako 'o fou 'i ha akonaki, fakatātā, pe ngāue 'ahi'ahi; kā 'oku fie ma'u 'a e tamasi'i akó ke ne 'ahi'ahi'i 'a e tuí mo ngāue koe'uhí kae lava ke ma'u 'a e 'iló mo e potó ma'ana.

Na'e fakaenatula pē 'a e mahino ki he ki'i talavou ko Siosefa Sāmitá 'a e 'uhinga ko ia ke fekumi ki he 'iló 'i he tuí. Ko e taha 'o e ngaahi talanoa 'iloa ki he mo'ui 'a Siosefa Sāmitá ko 'ene lau 'a e ngaahi veesi 'o kau ki he lotú mo e tuí 'i he tohi 'a Sēmisi 'i he Fuakava Fo'ou (vakai, Sēmisi 1:5–6). Na'e hanga 'e he potufolofola ko 'ení 'o ue'i 'a Siosefa ke ne 'alu ki ha vaotā ofi ki hono 'apí 'o lotu mo fekumi ki he 'ilo mo e potó faka-laumālié. Fakatokanga'i angé e ngaahi fehu'i na'e fokotu'utu'u 'e Siosefa 'i hono 'atamaí mo ongo'i 'i hono lotó—'a ia na'á ne 'alu mo ia ki he vaotā. Na'e mahino 'a 'ene teuteu'i pē ia ke ne "kole 'i he tuí " (Sēmisi 1:6) pea mo ngāue.

"I he lolotonga fai 'a e fakafetau'ilea mo e moveuveu ko eni 'o e ngaahi fakakaukaú, na'á ku fa'a pehē 'i hoku lotó: Ko e hā ha me'a 'e faí? Ko hai 'i he ngaahi

fa'ahi ko 'eni kotoa pē 'oku totonú; pe na'a kuo nau hala kotoa pē? Kapau 'oku mo'oni ha fa'ahi 'e taha 'iate kinautolu, ko e fē ia, pea te u 'ilo'i fēfē iá? . .

"Ko e me'a na'á ku fiema'u 'i he'eku 'alu 'o fehu'i ki he 'Eikí, ke u 'ilo'i pe ko e fē 'a e siasi 'i he ngaahi siasi kotoa pē 'oku mo'oni, koe'uhí ke u 'ilo'i 'a e siasi ke u kau aí. Ko ia, na'e hili leva 'eku toe ma'u 'eku fakakaukau lelei, 'o u lava ke lea, pea u 'eke ki he ongo tangata 'a ia na'á na tu'u ki 'olunga 'iate au 'i he māmá, pe ko e fē 'a e siasi 'i he ngaahi siasi kotoa pē 'oku mo'oni...pea ko e fē 'oku totonu ke u kai aí " (Siosefa Sāmita 2:10, 18).

Fakatokanga'i ange ko e ngaahi fehu'i 'a Siosefa na'e 'ikai fakangatangata pē ki he me'a ni ka na'e kau ai foki mo e me'a na'e fie ma'u ke ne faí. Pea ko 'ene fuofua fehu'i na'e fakatefito ia 'i he ngāue pea mo e hā e me'a na'e fie ma'u ke *faí!* Na'e 'ikai ko 'ene lotú pē pe ko e fē 'i he ngaahi siasi 'oku totonú. Ko 'ene fehu'i pe ko e fē 'i he ngaahi siasi na'e totonu ke ne kau ki aí. Na'e 'alu 'a Siosefa ki he vaotā ke ako 'i he tuí. Na'á ne 'osi fakapapu'i te ne fai e ngāue.

Ko e fatongia fakafo'ituitui ia 'otautolu ke tau ako 'i he tuí pea ngāue 'aki 'a e mo'oni fakalaumālié. Ko ha fatongia 'eni 'oku fakautuutu hono mafatukituki mo hono mahu'ingá 'i he māmani ko 'eni 'oku tau 'i aí pea te tau mo'ui ai he kaha'ú. 'E poupou'i 'a e me'a 'oku tau akó, hono founá, pea mo hono taimí—ka 'oku 'ikai fakafalala ia ki ai—'e ha faiako, 'e ha founa hono fakamatala'i, pē 'e ha tefito pau pe ha palani fakalēsoni.

Ko e taha 'o e ngaahi 'ahi'ahi lahi 'o e mo'ui ko e fekumi ki he 'iló 'i he tuí. 'Oku fakamatala'i fakanounou lelei taha 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e founa 'o e akó pea mo hono olá 'a ia 'oku ou feinga ke fakamatala'i. 'I hano tali 'o ha kole mei he Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he fakahinohinó, na'e akonaki ai 'a Siosefa 'o pehē, "'Oku 'ikai ko e founa lelei taha ke ma'u ai 'o e mo'oni mo e potó ke ma'u ia mei he ngaahi tohi, ka ke hū ki he 'Otuá 'i he lotu, pea ma'u 'a e akonaki fakalangi " (History of the Church 4:425).

Pea 'i ha toe taimi 'e taha, na'e fakamatala 'e he Palōfita ko Siosefa 'o pehē "he 'ikai teitei lava ke 'omi kiate *kinautolu* 'e hono lau 'o e ngaahi me'a na'e hoko ki he kakai kehé, pe ngaahi foaki na'e foaki kiate *kinautolú*, ha 'ilo mahino fekau'aki mo e tu'unga 'oku tau 'i aí pea mo hotau vā fetu'utaki mo'oni mo e 'Otuá" (History of the Church, 6:50).

Ngaahi Fokotu'ū Ma'atautolu ko e Kau Faiakó

'Oku hoko e ngaahi mo'oni fekau'aki mo e ako 'i he tuí 'a ia kuo tau lau ki aí ko ha ngaahi fokotu'ū mahu- 'inga lahi ma'atautolu kau faiakó. Tau vakai fakataha angé ki ha tolu 'o e ngaahi fokotu'ū ko 'ení:

Fokotu'ū 1. Ko e Laumālie Mā'oni'oni pē 'a e faiako mo'oni.

Ko e Laumālie Mā'oni'oni ko e mēmipa ia hono tolu 'o e Tolu'í 'Otuá, pea ko Ia 'a e faiako mo e faka- mo'oni ki he mo'oni kotoa pē. Na'e fakamatala'í 'e 'Eletā Sēmisi E. Talamesi 'o pehē:

“Oku fakamatala'í 'i he folofolá 'a e fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i He'ene ngaahi ngāue 'i he fa'a- hinga 'o e tangatá. Ko e faiako Ia na'e fekau'í mai 'e he Tamaí; pea te Ne fakahā kiate kinautolu 'oku taau ke ma'u 'Ene fakahinohinó 'a e ngaahi me'a kaotoa pē 'e 'aonga ki he tupulaki 'o e laumālié” (*The Articles of Faith*, 12th ed. [1924], 162).

'Oku totonu ke tau manatu'í ma'u pē ko e Laumālie Mā'oni'oni ko e faiako Ia 'e lava ke hū ki he loto 'o e tokotaha akó 'o kapau 'e fakaafe'í Ia 'i he founa totonú. Ko e mo'oni ko hota fatongia ke malanga'í e ongoongoleléi 'aki 'a e Laumālié, 'a ia ko e Fakafiemālié, ko ha me'a I kuo pau ke fuofua fakahoko ki mu'a 'i he ako 'i he tuí, 'a ia 'oku 'oku toki lava pē ke faka- hoko pea fakafou ia 'i he Laumālie Mā'oni'oni (vakai, T&F 50:14). 'I he me'á ni, 'oku tau hangē tofú pē ko e ngaahi kongokonga sio'ata lōloa mo manifi 'oku ngā- ue'aki ki hono fa'u 'o e ngaahi uaea-fetu'utakí (fiber optic cables) 'a ia 'oku fe'ave'aki ai ha ngaahi faka- 'ilonga maama 'i he ngaahi vaha mama'ó. 'Oku hangē pē 'a e pau ke haohaoa 'a e sio'ata 'i he ngaahi uaea ko 'ení kae lava 'o fe'ave'aki lelei mo vave 'a e māmá, mo e fiema'u ko ia ke tau hoko pea kei hokohoko atu ai pē ko ha ngaahi fehokotaki'anga 'oku taau mo fe- 'unga 'a ia 'e lava ke ngāue 'aki 'e he Laumālie 'o e 'Eikí.

Kā 'e hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine, kuo pau ke tau mātu'aki tokanga ke tau manatu'í 'i he'etau ngaahi ngāue ko e fakafehokotaki'anga pē kitautolu; 'oku 'ikai ko e māmá 'a kitautolu. “He 'oku 'ikai ko kimoutolu 'oku leá, ka ko e Laumālie 'o ho'omou Tamaí 'oku lea 'iate kimoutolú” (Mātiu 10:20). 'Oku 'ikai pē ha taimi ia 'e pehē ai ko au pe ko koe. Ko hono mo'oni, ko e hā pē ha fa'ahinga me'a 'okú ta fai 'i he 'ilo'ilopau mo fakataumu'a 'i he'eta hoko ko e faiakó ke takiaki'í 'aki

e tokangá kiate kitaua—'i he ngaahi pōpoaki 'okú ta fakahokó, 'i he ngaahi founa 'okú ta ngāue'akí, pe ko hota 'ulungāanga fakafōtunga—ko ha fa'ahinga fakafōtunga ia 'o e taula'eiki kākāá 'a ia 'okú ne ta'ofi 'a e 'aonga 'o e faiako 'a e Laumālie Mā'oni'oni. “Okú ne malanga'aki ia 'i he Laumālie 'o e mo'oni, pe 'i ha founa kehe? Pea kapau 'oku fai ia 'i ha founa kehe, 'oku 'ikai ke tupu ia mei he 'Otuá ” (T&F 50:17–18).

Fokotu'ū hono 2. 'Oku 'aonga taha 'a 'etau hoko ko e kau faiakó 'i he taimi 'oku tau fakalotolahi'í ai mo tokoni'í ai 'a e ako 'i he tuí.

'Oku tau maheni kotoa pē mo e lea 'oku pehē 'i he'ete 'oange ki ha tangata ha iká 'oku te fafanga ia 'i ha houakai 'e taha. 'I he'ete ako'í 'a e tangatá ke tau- mātā'ú, 'okú te fafanga ia 'i he toenga 'o 'ene mo'uí. 'I he'etau hoko ko e kau faiako 'i he ongoongoleléi, 'oku 'ikai ke tau 'i he pisinisi 'o e tufaki iká; ka ko 'etau ngāue ke tokoni'í 'a e kau akó ke nau poto he “taumātā'ú” pea ke nau fakafalala fakalaumālie pē kiate kinautolu. 'E lelei taha 'a e taumu'a ko 'ení ka- pau te tau fakalotolahi'í mo tokoni'í 'a e kau akó ke nau ngāue 'o fakatatau mo e ngaahi tefito'í mo'oni totonú—'i he'etau tokoni'í kinautolu ke nau ako 'aki 'enau ngāue. “Pea ko ia ia 'e fai ki hono finangaló, te ne 'ilo 'a e akonakí, pe 'oku 'i he 'Otuá ia” (Sione 7:17).

Kātaki 'o fakatokanga'í ange 'a e fokotu'ū ko 'ení 'i hono ngāue'aki 'i he fale'í na'e 'oange kia Siuniusi F. Uēlesi 'e Pilikihami 'longí 'i hono uiui'í 'o Misa Uēlesi 'i he 1875 ke ne fokotu'utu'ū 'a e kau talavou 'o e Siasi:

“Oku totonu ke mou kamata ho'omou ngaahi faka- taha'angá 'aki hono lau fakahokohoko 'a e taliu'í mei mu'a 'o ui 'a e toko lahi taha 'o e kau mēmipá ke nau fakamo'oni 'o fakatatau ki he faingamālie 'o e taimí pea 'i he fakataha hoko maí, hoko atu 'i he hingoa ne ngata aí 'o ui ha ní'ihí kehe, koe'uhí ke 'inasi 'a e tokotaha kotoa pē pea nau anga ki he tu'ū hake ki 'olunga 'o leá. 'E pehē 'e ha toko lahi 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau fakamo'oni, kae feinga'í ke nau tu'ū ki 'olunga pea te nau 'ilo'í 'e hanga 'e he 'Eikí 'o fakalea'í kinau- tolu ki ha ngaahi mo'oni lahi 'a ia na'e 'ikai ke nau tomu'a fakakaukau ki ai. Kuo lahi ange ha kakai kuo nau ma'u ha fakamo'oni lolotonga 'enau feinga ke tu'ū hake ke fakamo'oni 'i he ní'ihí 'oku nau tū'ulu- tui pē 'i lalo ko hono lotua ke ma'u ha fakamo'oni ” (Junius F. Wells, “Historic Sketch of the YMMIA,” *Improvement Era*, Sune 1925, 715).

Na'e fai 'e Palesiteni Poiti K. Peeka 'a e fale'i tatau 'i hotau kuonga ni:

“Kapau pē ā te u lava 'o ako'i atu kiate koe 'a e fo'i tefito'i mo'oni 'e taha ko 'eni. 'Oku ma'u 'a e fakamo'oni 'i hono *lea'aki* ia! 'I ho'o fekumi ko ia ki he 'ilo fakalaumālié, 'oku 'i ai 'a e me'a ko e 'ngāue'aki 'a e tuí,' 'o hangē ko hono ui 'e he kau tangata potó. Ko e momeniti ia ho'o a'u ki he ngata'anga 'o e māmá peá ke manga atu ki he fakapo'ulí 'o 'ilo'i 'oku maamangia ho halá 'o fe'unga mo ha fo'i laka 'e taha pe ua. Hangē ko e lau 'a e folofolá, 'Ko e laumālie 'o e tangatá ko e maama ia mei [he 'Eikí]' (Lea Fakatātā 20:27).

“Ko e me'a kehe 'a ho'o ma'u ha fakamo'oni mei ha me'a na'á ke lau pe me'a na'e lea'aki 'e ha taha kehe; pea ko ha kamata'anga ia 'oku fiema'u. Ko e toe me'a kehe leva 'a hono fakamo'oni'i atu 'e he Laumālié 'i ho lotó ko e me'a ko ia na'á ke fakamo'oni ki ai 'oku mo'oni. 'Oku 'ikai nai te ke lava 'o vakai 'e fakahā atu 'a e ngaahi me'á ni kiate koe 'i he taimi 'okú ke vahevahe atu ai iá? 'I ho'o foaki 'a ia 'okú ke ma'ú, 'oku 'i ai hano fetongi, mo e fakalahi!" (*Ensign*, Sānuali 1983, 54–55).

Kuó u fakatokanga'i ha 'ulungāanga 'oku faitatau ai 'a e kau faiako kotoa pē na'a nau tākiekina 'a 'eku mo'uí ki he lelei. Kuo nau tokoni'i au ke u fekumi ki he 'iló 'i he tui. Na'e 'ikai te nau 'omi ha ngaahi tali faingofua ki ha ngaahi fehu'i faingata'a. Ko hono mo'oni, na'e 'ikai te nau 'omi ha ngaahi tali kiate au. Ka na'a nau fakahinohino mai e halá pea tokoni'i au ke u kumi 'eku ngaahi talí 'iate au pē. Na'e 'ikai te u fa'a sai'ia 'i he founga ko 'eni, ka kuó u ako mei he ngaahi me'a kuo hokó ko e tali 'oku 'omi 'e ha tokotaha kehé 'oku 'ikai fa'a manatu'i fuoloa, 'o kapau 'e manatu'i. Ka ko e tali 'oku tau 'ilo pe ma'ú 'i he'etau ngāue'aki 'a e tuí, ko e tali ma'ú pē ia 'oku tau manatu'i fuoloa 'i he toenga 'o 'etau mo'uí. Ko e ngaahi me'a mahu'inga 'oku ako 'i he mo'uí ni 'oku ma'ú ia—'oku 'ikai ke ako'i.

Ko e mahino fakalaumālie kuo tāpuekina kitautolu ke tau ma'ú, 'a ia kuo fakapapau'i 'i hotau lotó 'oku mo'oni, he 'ikai lava ke 'oange ia ki ha tokotaha kehe. Kuo pau ke totongi 'aki 'a e ngāue mālohi ki he ako 'i he tuí kae "ma'ú" fakafo'ituitui 'a e 'ilo ko iá. Ko e founga pē 'eni 'e lava ke liliu ai 'a e me'a 'oku 'ilo 'e he 'atamaí 'o ongo'i 'i he lotó. Ko e founga pē 'eni 'e lava 'e ha taha 'o mavahe ai mei he fakafalala ki he 'ilo fakalaumālié mo e ngāue 'a e ni'ihi kehé kae ma'ú 'a e ngaahi tāpuaki ko iá ma'ana. Ko e founga pē 'eni

'e lava ke tau mateuteu fakalaumālie ai ki he me'a 'e hoko maí. 'Oku fie ma'ú ke tau "fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he akó pea 'i he tuí foki" (T&F 88:118).

Fokotu'u hono 3. 'Oku fakamālohia 'a e tui 'a ha faiako 'i he'ene tokoni'i 'a e ni'ihi kehé ke nau fekumi ki he 'iló 'i he tuí.

'Oku loto vēkeveke 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'a ia 'okú Ne lava ke "ako'i [a kitautolu] 'i he me'a kotoa pē, mo fakamanatu'i [a kitautolu] 'i he me'a kotoa peé" (Sione 14:26), ke tokoni'i kitautolu ke tau ako 'i he'etau ngāue mo 'ahi'ahi'i 'a e tuí 'ia Sīsū Kalaisí. Ko e me'a 'oku mālié, he mahalo 'oku 'ilonga taha 'a e tokoni fakaako fakalangi ko 'eni 'i he taimi 'oku tau faiako ai 'o tatau ai pē pe ko e faiako 'i hotau ngaahi 'apí pe 'i hotau ngaahi uiui'i 'i he Siasí. Hangē ko hono fakamahino 'e Paula ki he kakai Lomá, "Ko ia ko koe 'okú ke akonaki'i 'a e taha kehé, 'oku 'ikai te ke akonaki'i koe." (Loma 2:21).

Fakatokanga'i ange 'i he ngaahi veesi ko 'eni mei he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 'a e hanga 'e he faiako faivelengá 'o fakaafe'i mai 'a e 'alo'ofa mo e fakahinohino fakalangi:

"Pea 'oku ou fai kiate *kimoutolu* 'a e fekau ke *mou* fe-ako'i'aki 'iate kimoutolu 'a e akonaki 'o e pule'angá.

" Ke [mou] ako'i faivelenga, pea 'e 'iate *kimoutolu* 'a 'eku 'ofá, koe'uhí ke akonekina 'a *kimoutolu* 'o kakato ange 'i he ngaahi tefito'i me'á, 'i he ngaahi tefito'i mo'oni, 'i he akonaki, 'i he fono 'o e ongoongolelei, 'i he ngaahi me'a kotoa pē 'oku kau ki he pule'anga 'o e 'Otuá, 'a ia 'oku 'aonga ke mahino kiate *kimoutolú* " (T&F 88:77–78; ko e toki tånaki atu hono fakamamafa'i).

Fakakaukau angé ko e ngaahi tāpuaki kuo fakamatala'i 'i he ngaahi folofola ko 'eni, ko e fakataumu'a pē ki he faiakó: "Ako'i faivelenga pea 'e 'iate kimoutolu 'a 'eku 'ofá"—koe'uhí, ke akonekina 'a kimoutolu, kau faiakó!

'Oku toe hā pē 'a e tefito'i mo'oni tatau 'i he veesi 122 mei he vahe tatau pē 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá:

"Mou fakanofa 'iate kimoutolu ha faiako, pea 'oua 'e tuku ke lea *kotoa* fakataha; kae tuku ke lea toko taha pē ha taha, pea tuku ke fanongo *kotoa* pē ki he'ene ngaahi leá, koe'uhí ka 'osi e lea *kotoa* pē ke felanga'aki hake *kotoa*, pea ke ma'ú 'a e faingamālie tatau 'e he tangata *kotoa* pē " (T&F 88:122; ko e toki tånaki atu hono fakamamafa'i).

'I he lea mo fakafanongo kotoa 'i ha founga faka'apa-
'apa mo māú, 'oku felanga'aki hake kotoa. Ko hono
ngāue'i fakafo'ituitui mo fakakātoa 'o e tui ki he
Fakamo'uí, 'okú ne fakaafe'i 'e ia 'a e fakahinohino
mo e mālohi mei he Laumālie 'o e 'Eikí.

Fekumi ki he 'Iló 'i he Tui: Ko ha Fakatātā Na'e Toki Hoko

Na'e tāpuekina kitautolu hono kotoa 'i he tukupā mei
he Kau Palesitensī 'Uluakí 'i 'Aokosi 'o e ta'u kuo 'osí,
ke lau 'a e Tohi 'a Molomoná kimu'a he faka'osinga
'o e 2005. 'I hono fakahoko 'o e tukupaá, na'e palō-
mesi 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí kapau te tau
tauhi ma'u pē 'a e polokalama lau folofola ko 'eni,
"e fakalahi mai ki he'etau mo'uí mo hotau ngaahi
'apí 'a e Laumālie 'o e 'Eikí, ha fakapapau mālohi ke
'a'eva 'i he talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, pea
mo ha fakamo'oni mālohi ange ki he mo'uí 'a e 'Alo
'o e 'Otuá" ("Ko ha fakamo'oni Mālohi mo Mo'oni,"
Liahona, 'Aokosi 2005, 3).

Fakatokanga'i ange 'a e hoko 'a e tukupā fakalaumālie
ko 'ení ko ha fakatātā totonu 'o e fekumi ki he 'iló 'i
he tuí. 'Uluakí, na'e 'ikai ke fekaú'i, fakamālohi'i, pe
fiema'u ke ta lau ia. Ka na'e fakaafe'i kitautolu ke faka-
'aonga'i 'a 'etau tau'atana ke filí 'i he'etau hoko ko e
ní'ihí ke ngāue ma'atautolu peé pea ngāue 'o faka-
tatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku totonú. Na'e
fakalotolahi'i kitautolu 'e Palesiteni Hingikelí 'i
he'ene hoko ko ha faiako ne ue'i fakalaumālie ke tau
ngāue 'o 'ikai fekaú'i. Na'e pau ke tau taki taha fili pē
pe 'e anga fēfē 'a 'etau tali 'a e tukupaá—pe te tau kā-
taki 'o a'u ki he ngata'anga 'o e ngāué.

Ko hono uá, 'i hono fakahā mai 'a e fakaafe ke lau
mo ngāué, na'e fakalotolahi'i kitautolu 'e Palesiteni
Hingikelí ke tau takitaha fekumi ki he 'iló 'i he tuí.
Na'e 'ikai tufaki ha ngaahi nāunau ako fo'ou ki he
kau mēmipa 'o e Siasí, pea na'e 'ikai tānaki mai ha
ngaahi lēsoni, kalasi, pe polokalama fo'ou 'e he Siasí.
'Oku tau takitaha tauhi 'ene Tohi 'a Molomona—pea
na'e fakaava lahi ange ha hala 'i hotau lotó 'i he'etau
'ahi'ahi'i 'etau tui ki he Fakamo'uí 'aki 'etau tali ki he
tukupā 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí. Ko ia ai, na'a tau
mateuteu ke tali 'a e fakahinohino mei he faiako
mo'oni pē 'e tahá, 'a ia ko e Laumālie Mā'oni'oní.

'I he ngaahi uike sí'i kuo toki 'osí na'e ue'i au 'i he
ngaahi fakamo'oni 'a ha kau mēmipa toko lahi 'o fe-
kau'aki mo 'enau lau 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'a nau
ako ha ngaahi lēsoni mahu'inga mo 'aonga, kuo liliu
ha ngaahi mo'uí 'o toe lelei ange, pea kuo ma'u 'a e
ngaahi tāpuaki na'e tala'ofá. Ko e Tohi 'a Molomoná,
ko ha loto fie ngāue, pea mo e Laumālie Mā'oni'oní—
ko e me'a faingofua 'aupito pē ia. Kuo fakamālohia
'eku tuí fakataha mo e tui 'a e Kau Takimu'á 'i he'e-
mau taliangi ki he fakaafe 'a Palesiteni Hingikelí pea
'i he'emaui vakai ki he toko lahi 'o kimoutolu 'oku
ngāue mo fekumi ki he 'iló 'i he tuí.

Hangē ko 'eku lave 'i mu'á, ko e fatongia ke fekumi
ki he 'iló 'i he tui 'oku hilifaki ia kiate kitautolu taki-
taha, pea 'e hoko 'o toe mahu'inga ange 'a e fatongia
ni 'i he faka'au ke puputu'u mo maveuveu ange 'a e
māmaní. Ko e ako ke 'ilo 'i he tuí 'oku mahu'inga ia
ki he'etau fakalakalaka fakalaumālie fakafo'ituituí
pea ki he tupu 'a e Siasí 'i he ngaahi 'aho kimui ní.
Fakatauange te tau takitaha fiekaia mo fieinua mo'o-
ni ki he mā'oni'oní pea 'e fakafonu 'a kitautolu 'aki 'a
e Laumālie Mā'oni'oní (vakai, 3 Nifai 12:6)—kae lava
ke tau fekumi ki he 'iló 'i he tui.

'Oku ou fakamo'oni ko Sīsū ko e Kalaisí Ia, ko e 'Alo
Tofu pē 'e Taha 'o e Tamai Ta'engatá. Ko hotau
Fakamo'uí mo e Huhu'í Ia. 'Oku ou fakamo'oni kapau
te tau ako kiate Ia, fakafanongo ki He'ene ngaahi folo-
folá, pea 'a'eva 'i he angamalū 'o Hono Laumālie
(vakai, T&F 19:23), 'e tāpuekina kitautolu 'aki 'a mā-
lohi, malu'i, mo e nonga fakalaumālie.

'I he'eku hoko ko ha tamaio'eiki 'a e 'Eikí, 'oku ou tā-
puaki'i fakatāutaha ai 'a kimoutolu: ke tupulaki mo
laka ki mu'a 'a ho'omou holi pea mo e malava ke fe-
kumi ki he 'iló 'i he tuí—pea ki hono tokoni'i 'o e
ní'ihí kehé ke nau fekumi ki he 'iló 'i he tuí. 'E hoko
'a e tāpuakí ni ko ha ma'u'anga 'o e koloa lahi 'o e 'ilo
fakalaumālie 'i ho'omou ngaahi mo'uí fakatāutahá,
ma'a homou fāmilí, pea kiate kinautolu 'a ia 'oku
mou ako'i mo tauhí. 'I he huafa toputapu 'o Sīsū
Kalaisí, 'ēmeni.